

Kültürel Sistemler ve Bilişsel Usluplar

Aynur OKSAL*

ÖZET

Bilişsel gelişimin kültürlerarası çalışmalarında dikkate alınması gereken hususlardan birincisi; bilişsel gelişimin yer aldığı kültürel ve ekolojik çevrenin doğasıdır. İkincisi; bu çevrede gelişen bilişsel yeteneklerin türüdür. Üçüncüsü ise; kültürel çevre ve bilişsel gelişim arasında varolabilecek ilişkilerin doğasıdır. Bu üç yönlü çalışma programını gerçekleştirebilmek için hem gelişen yeteneklerin hem de çevrenin bir bölgesel analizi, ayrıca bu iki alanın her birinde varolabilecek bilişsel örüntülerin karşılaştırmalı bir sentezi yapılmalıdır.

SUMMARY

The cross-cultural study of cognitive development must attend to three issues. One is the nature of the ecological and cultural context in which cognitive development takes place. A second is abilities which are developed in that context. And a third is the nature of the relationships which may exist between the cultural context and the cognitive development. To accomplish this three fold research programme, there must be a local analysis of both the context and the developed abilities, and there must also be a comparative synthesis of the patterns which may exist within each of the two domains.

Bilişin kültürel çalışmalarına bakıldığında genel olarak şu üç yaklaşımdan söz edilebilir. Birinci yaklaşım, kültürün dışında bir pozisyon açısından etnosantrik ve genel bir yaklaşımdır. Örneğin, çeşitli kültürel gruplarda standart zeka testlerinin kullanılması. İkinci yaklaşım, kültürün içinde bir pozisyon açısından etnosantrik ancak genelleme açısından yetersiz

* Yrd. Doç. Dr.; Aynur OKSAL, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi

bir yaklaşımdır. Örneğin, bölgesel kültürel çevrede özel becerilerin analizinin yapılması. Üçüncü yaklaşım ise, evrensel genellemelere gitmede ve bölgesel kültürel değişmelerin dikkate alınmasında kültürlerarası biliş çalışmalarının amaçlarını karşılayabilir niteliktedir. Örneğin, bilişsel örüntüler içindeki yeteneklerin kültürel sistemlerle ilişkisinde senteze gitmek. Üçüncü yaklaşımda, kültürel yapının, bilişsel yetenek örüntülerinin ve aralarındaki sistematik etkileşimin araştırılması temeldir ve bunlarsız kültür ya da bilişin tüm insanlara ilişkin özellikleri hakkında söylenecek fazla birşey yoktur.

Sistematik etkileşimin araştırılması söz konusu olduğunda en önemli sorun; bilişsel performanslardaki ve ekolojik kültürel çevredeki değişmeleri anlamak için en uygun yolun hangisi olduğudur. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki üç husus göz önünde bulundurulmalıdır.

1- Kültürlerarası kavramının karşısında kültürel relativizm pozisyonunun kabul edilip edilmemesidir. Bu noktada kültürel relativizm kavramını kısaca açıklayacak olursak; kültürel relativizm bir bilimsel pozisyon olup, bilim adamlarının bir grubun, ya da bireylerin davranış ve kültürlerini, kendi kültür ve standartlarına dayanarak yorumlamalarından kaçınmaya çalışmaktır. Olayların bölgesel kavramsallaştırılma ve değerlendirilmelerini vurgulayarak, dış standartların etkilerinden kaçınan bu pozisyon öte yandan, insanın psişik ve evrensel benzerliklerinin varlığını da kabul etmektedir. Bu kabul, ileri sürülen evrensel standartla ilişkili değerlendirmelerden kaçınırken topluluklar arasındaki karşılaştırmalara da izin vermektedir.

2- Gözönünde bulundurulması gereken ikinci husus, bilişsel performanslar ve kültürel çevre arasındaki sistematik ilişkilerin araştırılıp araştırılmayacağıdır.

3- Son olarak da insan bilişi hakkında daha genel ifadeleri bulmak amacı ile gruplar arasındaki karşılaştırmaların yapılıp yapılmayacağıdır.

Bilişin kültürel çalışmalarında araştırmacılar tarafından benimsenen yukarıda sözü edilen üç farklı yaklaşım, "genel zeka", "özel beceriler" ve "bilişsel üsluplar" başlıkları altında toplanabilir.

Genel Zeka

Topluluklar arasındaki bilişsel farklılıklara ilişkin çalışmalarda klasik yaklaşım, mevcut testleri alıp, farklı topluluklara uygulamaktır. Burada, bir testin tercümesi yapılana kadar söz konusu testten bir cevap alınmayacağı şeklinde bir anlayış kabul görmektedir. Tipik olarak sadece bazı uyarlamalar ve eklemeler bilgi toplamak için gerekli bulunmuş, ancak insanların bilişsel yaşamı ile testi eşleştirme uyarlamaları normalde yapılmamıştır. Bu noktada iki tür varsayımda bulunulduğunu görmekteyiz: Birinci varsayım, testi

geliştiren kişinin kültürel yaklaşımı ile testi alan kişinin kültürel yaşamı tek bir önemli açıdan farklılaşır, o da dildir. Diğer varsayım ise; testi geliştiren ve testi alanın kültürel yaklaşımlarına özgü bilişsel yetenekleri sadece bir açıdan farklılaşır, o da gelişimin düzeyidir.

Birinci varsayımda, zekada toplumsal farklılıkların ele alındığı çalışmalarda kültürel farklılıkların ciddi olarak ele alındığı görülmektedir. İkinci varsayımda ise, gerçekte bilişsel yetenekler nasıl yapılandırılmıştır, kültüre özgü bilişsel yetenekler nelerdir konusunda çok az çaba gösterildiği görülmektedir. Bunların atlanması ile, büyük bir mantık hatası yapılmaktadır. Eğer, kültürler gerçekten farklı değiller ise, eğer yetenekler gerçekte farklı değiller ise test performansındaki farklılıklar gelişimin düzeyinden kaynaklanmaktadır. Ancak kültürel relativizm bakış açısından ele alındığında, eğer kültürel farklılıklar gerçek ve büyük ise ve yetenekler bu farklı kültürel çevrelere uymada farklılaşarak geliyorsa, test performansındaki farklılıkların gelişimin düzeyinden kaynaklandığı mantiken iddia edilemez.

Özel Beceriler

Bu yaklaşım sistematik ilişkiler hakkında varsayımlarının olmaması ile karakterize edilir. Bilişsel antropoloji alanında çalışanlar tarafından bu yaklaşıma bir alternatif getirilmiştir. Onların bakış açısından, belirli bir rol ya da belirli bir yaşantı gibi içinde yaşanılan koşulların ayrı özellikleri tek bir belirli performansla ilişkilidir. Bu özel ve kültüre özgü bilişsel becerilerin doğası üzerindeki vurgu, bilişsel antropologların bilişsel örüntüleri araştırmadıkları anlamına gelmektedir. Genelde kendi araştırmalarında yer alan bireylerde performans 1'in performans 2 ile ilişkili olup olmadığı ya da kültürel element 1'in sadece kültürel element 2 ile yaşadığını araştırmamışlardır. Gerçekte, bir evrensel örüntü ya da yapıya ilişkin varsayımda bulunmamıştır. Gerçekte, bir evrensel örüntü ya da yapıya ilişkin varsayımda bulunmamışlar, bu tür bir soruya ilgi de göstermemişlerdir. Sonuçta kendi bölgesel vurguları ile tutarsız olan kültürlerarası kesin karşılaştırmalardan da kaçınmışlardır.

Bilişsel Üsluplar

Kültür ve biliş arasındaki ilişkileri anlamada genel zeka ve özel beceri yaklaşımları, kültürel relativizmi kabullerinde yani, sistematik ilişkileri ve karşılaştırmaları kullanmalarında farklılaşmaktadır. Genel zeka yaklaşımında, ilişkide bir evrensel yapıyı var sayarak ve kültürlerarası karşılaştırmalar yaparak kültürel relativizm benimsenmiş ancak kültürlerarası karşılaştırmalar ve sistematik ilişkiler gözardı edilmiştir. Bilişsel üsluplar yaklaşımını benimseyen araştırmacılar ise kültürel relativizmi vurgularken ek olarak da yetenekler arasındaki sistematik ilişkileri, kültürel çevrelerin elementleri

içindeki sistematik ilişkileri aynı zamanda gruplar arasındaki beceriler ve kültürel çevrelerin örüntüleri arasındaki ilişkileri de araştırırlar.

Bu makalede, bilimin, yargılardan bağımsız genellemelere gerek duyduğu ileri sürülmektedir. Ancak, genelleme için araştırma yapmak sık sık kesin yargılı varsayımlarla çalışmayı (genel zeka yaklaşımı) ve etnosantrik değer yargılarından kaçınma çabasını da (özel beceri yaklaşımı) beraberinde getirmektedir. Yine bu makalede orta yol olarak, kültürel sistemler ve insan bilişi hakkında kültüre özgü sistematik raporlar verme ihtiyacını en iyi şekilde bilişsel üslup araştırmalarının karşılayacağı vurgulanmaktadır.

Bulguların tekrarı, yani belli bir gruptaki bireylerin zekalarının düşük olması ya da bir özel becerinin bazı özel kültürel koşullara bağlanması yargılarından bağımsız genellemeler yapmada yardımcı olmaktan uzaktır. Arzulanan genellemelere ulaşabilmek için:

- içinde sadece iki grubun değil pekçok grubun yer aldığı,
- her bir grubun ekolojik, kültürel ve bilişsel yaşantılarının özelliklerini belirlemede, kültürel relativizm pozisyonunun uygulandığı,
- her bir grubun içindeki bilişsel üslupların araştırıldığı,
- her bir grubun içindeki kültürel sistemlerin araştırıldığı,
- ve bulunan bilişsel üsluplar ve kültürel sistemler arasındaki sistematik ilişkinin incelendiği tamamıyla karşılaştırmalı bir çalışma programı gerçekleştirilmelidir.

Böyle bir çalışma programı gerçekleştirilene kadar, bilişin karşılaştırmalı çalışması sınırlı genellemelerin tekrarlanan çalışmaların ve etnosantrik değer yargılarının içinde boğulacaktır.

KAYNAK

1. FLAVELL, J.N.: (1985) Cognitive Development, Prentice-Hall Int., Inc., Englewood Clifts, N.S. page 395-405.